

SKÖTSELPLAN FÖR NATURRESERVATET VÅRGÅRDA KOMMUN

Länsstyrelsen i Älvsborgs län

1980

Innehållsförteckning

1. ALLMÄN BESKRIVNING
 - 1.1. Data
 - 1.2. Naturbeskrivning
 - 1.3. Kommunikationer
 - 1.4. Förvaltning
2. FÖRESKRIFTER FÖR NATURRESERVATET
3. DISPOSITIONS- OCH SKÖTSELPLAN
 - 3.1. Allmänna mål för reservatets skötsel
 - 3.2. Allmänna anvisningar för reservatets skötsel
 - 3.3. Dispositions- och skötselplan för markområden
 - 3.4. Åtgärdsplan för sociala anordningar
 - 3.5. Ekonomisk plan
4. LITTERATURFÖRTECKNING

BILAGOR

Karta 1. Skötselområden och sociala anläggningar

1 ALLMÄN BESKRIVNING

1.1 Data

Benämning	Naturreservatet Yxnås
Kommun	Vårgårda
Socken	Horla
fastigheter och ägare	Horla Källsgården 6:8, 6:11 Erik Källsmyr, Horla Källsgården 6:2 Dan Melin, Horla Källsgården 6:10 Carl-Erik Wennergren, Sven-Olof Wennergren, Horla Källsgården 6:12 Reinhold Olausson, Greta Olausson, Horla Källsgården 6:13 Inger Alriksson, Gunnar Alriksson, Horla Mellomgården 5:7 Horla Missionsförsamling
areal	16 ha (åker 3 ha; betesmark 1 ha; slåttermark 2,5 ha; skogsmark, huvudsakligen barrskog 8,5 ha; övrigt 1 ha)
läge	3 km SV Horla kyrka
kartor	topografiska kartbladet 7C Borås NV. Ekonomiska kartbladet 7C 5d (07253)
Syfte med avsättningen	Att skydda och vårda ett odlingslandskap med stora kulturhistoriska, landskapsbildmässiga och botaniska värden

1.2 Naturbeskrivning

Yxnås ligger i ett område som i mitten av 1800-talet var starkt präglad av torpbebyggelse. Lagaskifteskartan från 1866 (utdrag på nästa sida) ger en god bild av odlingens omfattning vid denna tid. Utmarkerna bestod mest av betade ljunghedar, och från Kärtared ledde en lång fägata genom västra delen av inägorna norrut till gemensamma betesmarker. Ljunghedarna planterades sedermera och är idag skogbevuxna, men fägatornas stenmurar finns ställvis bevarade.

Åkrarnas belägenhet på skifteskartan överens stämmer ganska väl med dagens situation, även om flera av smååkrarna i dag är skogbevuxna och vissa andra har uppodlats på forna slåttermarker.

Slåttermarker redovisas på kartan i form av äng, åkerren, ängsdråg och mad. Säkerligen slåtrades även en stor del av övriga områden i inägorna. Hävden upphörde helt 1952, då maden i västra delen slåtrades för sista gången. Bete efter sädens bärgning fortsatte dock men hindrade inte områdets igenväxning. Omfattande restaureringsarbeten inleddes 1977 i skogsvårdsstyrelsens regi, och på en stor del av de gamla ängsmarkerna kan nu slåttern återupptas.

Smååkrarna har under senare år mestadels varit i vall man tidvis besådda med havre. Tills helt nyligen plöjdes och harvades de med hjälp av häst. Sådden sker för hand och säden mejas med lie. Harven binds sedan till neker som sätts i travar, dvs två och två i rader om 10-15 par. På vallarna slås höet med hästdragen slåttermaskin.

Den starkt brutna topografin i området har bidragit till att odlingslandskapet fått behålla sin karaktär. Skarpa dalgångar i korsande riktningar präglar landskapet. Berget går flerstädes i dagen även i ängsmarkerna.

Floran är anmärkningsvärt rik, något som förutom topografin torde sammanhålla med att berggrunden i området är gynnsammare än det normala i västsveriges urbergsområde. Många av florainslagen är ljusälskande och slättergynnade. Iögonfallande arter i ängsmarkerna är stor blålocka, blodnäva, getrams m fl. På de stembundna ytorna finner man ofta stor fetknopp. Kungs- och bergsmynta, backvicker, vippärt och blåsippan intar en framträdande plats i de ljusexponerade branterna. Många av dessa arter, jämte bl a spärrlösa, skavfräken och bergjohannesört, återfinns sparsamt också i omgivande skogsmark.

Skogsmarken i reservatet domineras av tall och ek. Granskog förekommer mindre ytor.

1.3 Kommunikationer

Allmänheten kan nå reservatet via en ca 300 m lång stig från allmänna vägen Horla - Kärtared.

1.4 Förvaltning

Ansaret för naturreservatets skötsel och tillsyn åvilar förvaltaren.

Skogsvårdsstyrelsen är förvaltare.

Förvaltaren skall kontinuerligt samråda med länsstyrelsen och markägarna. Innan åtgärder enligt skötselplanen vidtas skall markägarna informeras.

Planen är efter hörande av naturvårdsverket fastställd av länsstyrelsen. Åtgärder som ej berörs i skötselplanen eller som strider mot denna, liksom en reviderad plan, måste underställas nämnda instanser.

2. FÖRESKRIFTER FÖR NATURRESERVATET

3 DISPOSITIONS- OCH SKÖTSELPLAN

3.1 Allmänna mål för reservatets skötsel

Den allmänna målsättningen för reservatets skötsel är att medelst odlingsinsatser, slätter och bete bevara områdets karaktär av intensivt utnyttjat torplandskap samt att gynna floran, i första hand ängsfloran, i området.

3.2 Allmänna anvisningar för reservatets skötsel. Hävd av slättermark

Fagning skall ske på våren, senast i början av maj. Därvid hopsamlas nedfallna kvistar, grenar och annat som försvårar kommande slätter eller hämmar gräsväxten. Brännbart material uppeldas på t ex stenrösen eller obesådda åkrar, inte på slättermarken; stenar uppläggs i befintliga odlingsrösen.

Slättermarken bör ha ett mer eller mindre glest trädskikt; vissa plana slätterytor kan dock vara helt busk- och trädfria. Träden tillåts växa fr. a. där de inte utgör hinder för slättern, dvs vid större stenar, vid rösen, i branter, vid berg i dagen etc. Busk- och trädskiktet skall successivt föryngras. Befintliga träd, som till stor del fick sin

utformning i skogstadiet före röjningarna, ersätts på sikt med i första hand ek, björk och hassel; asp och fr. a. barrträd hålls i stort sett borta från slåttermarken. Hasselbuskar bör regelbundet beskäras till bägarform och tuktas så att de inte blir högre än ett par meter.

Slåtter skall ske under perioden 1.7-31.8, på maden och andra fuktigare platser dock senast den 15 juli. Successivt och parallellt med att fältskiktet stabiliserar sig efter röjningsarbetena kan slåtterinsatsen minskas till att omfatta bara ca halva slåttermarksarealen årligen. Ytor med bättre ört- och gräsväxt slåttas då i stort sett årligen, magrare partier ca vartannat år. Tidpunkten för och intensiteten i slåttern bör dock anpassas så att den örtrika vegetationen inte övergår i en fattigare grässvål.

Även åkerholmar, åkerrenar, vägrenar etc slåttas. Buskröjning bör komplettera slåttern i steniga områden, och lövuppslag från stubbar och rötter hålls regelbundet efter. Vid slåtter med andra redskap än lie, t ex "gräsätare", bör det tillses att floran får behålla sina spridningsrefugier vid stenar, rösen, trädbaser etc.

Efter torkning borttransporteras höet från slåttermarken. Återväxten får betas med nötkreatur eller hästar.

Slåttermarken får inte utsättas för markbearbetning, gödsling eller annat som allvarligt utarmar floran.

Biodling hör samman med den gamla torpniljön och bör introduceras även för att gynna floran.

Hävd av betesmark

Reservatets betesmarker skall hållas i stort sett busk- och trädfria. Betestrycket bör vara tillräckligt högt för att hindra slybildning; ev kompletteras betet med slåtter. Gödsling och genomgripande markbearbetning får förekomma bara i skötselområdena 10a och 10e, dvs de områden som varit åkrar.

Hävd av åkermark

Samtliga på skötselplanskartan markerade åkrar skall brukas årligen. Dessutom kan uppodling av vissa på skifteskartan angivna smååkrar bli aktuell.

Smååkrarna i reservatet (skötselområdena 15 a-o) skall odlas enligt traditionella metoder och får inte utsättas för kemiska bekämpningsmedel eller handelsgödsel. Några av åkrarna reserveras för odling av äldre tiders kulturväxter så som lin och nu utgångna sorter av sädesslagen. En viss, cirkulerande del av åkerarealen kan hållas i vall.

Vissa utrotningshotade ogräs bör också hållas i odling i reservatet. Således bör en eller flera av de mindre åkrarna årligen besås med höstråg innehållande bl a blåklint, klätt och råglosta. I linåker kan ogräs såsom linmåra, linrepe, linsnärja och jättespergel introduceras. Denna odling av ogräs och kulturväxter har närmast karaktär av experientverksamhet och skall ske i samråd med länsstyrelsen och Genbanken för kulturväxter i Lund.

Skötsel av skogsmark

Skogsbruket skall modifieras så att marktäcke och flora inte tar allvarlig skada. Markförstörande skogsbruksmaskiner, herbicidbesprutning och gödsling får inte förekomma i reservatets skogsområden. Efter avverkningar av bestånd ned ekinslag bör även i framtiden ett visst ekinslag accepteras.

Underhåll av vägar och stenmurar

Uppmurade vägar underhålls så att deras ursprungliga karaktär behålls.

Stenmurarna i reservatet saknar numera hägnadsfunktion men bör i viss utsträckning bevaras och underhållas av bl a kulturhistoriska skäl. I första hand underhålls slåttermarkens murar, som också regelbundet rensas från sly och annan framträdande vegetation.

Jakt och viltvård

Jakt och viltvård påverkas ej av reservatsbestämmelserna.

Tillsynen skall omfatta

1. utförande av smärre underhållsarbeten samt renhållning;
2. information till reservatets besökare om bl a gällande föreskrifter;

Avtal

Avtal om skötsel och tillsyn skall träffas mellan förvaltare och brukare. Avtalet skall uppta bl a omfattning av skötsel, ersättningsbelopp och giltighetstid.

3.3 Dispositions- och skötselplan för markområden

Skötselområde 1 (a - h)

Beskrivning:

- a. Småkuperad nordsluttning med glest trädskikt av fr a björk i de lägre delarna. Huvudsakligen bärrisvegetation. Sparsamt förekommer getrams, sötvedel, stor blåkllocka och stor fetknopp,
- b. Stenbunden mark ned spridda, lavklädda hällar. Efter röjningsarbetena står en större tall, en liten ek och några spridda björkar kvar. Gräs-, ört- och ljungvegetation. Floristiskt: liljekonvalj, kungsmynta, stor fetknopp etc.
- c. Röjd, plan yta som troligen varit åker. Bevuxen med ris, mest ljung, och gräs.
- d. Sten- och bergbundet område med glest trädskikt av tall, ek, asp och björk. Barrmattor från tiden före röjningarna alternerar med ris-, kruståtel- och fårsvingelvegetation. Sydsluttningen är delvis ängsartad, med inslag av backvicker

och stor blålocka.

- e. Mycket låg rygg mellan två smååkrar, med gott om stenavlägg från åkrarna. En björk och en död enbuske står kvar efter röjningarna. Gräs- och örtdominerad vegetation med bl a liljekonvalj. Floristiskt: blodnäva, backvicker, bergglim etc.
- f. Stenbunden mark med en större berghäll. Qnrådet har formen av en låg rygg. Enstaka exemplar av tall, björk, ek, asp och en. Risdominerat fältskikt, men smärre ytor med liljekonvalj.
- g. Bergrygg mellan åkrar med några björkar, ekar och enar. Större delen är lav- och ljungbevuxen, smärre gräsytor finns. Floristiskt: kattfot, bergglim, stor fetknopp etc.
- h. Röjd rasbrant som sluttar ganska svagt mot söder. Glest trädskikt av asp och ek, något hassel, Gräs- och örtvegetation. Rik flora med bl a kungsmynta, berginynta, vitpyrola, backvicker, vippärt, skogsvicker, sötvedel och bergjohannesört. En uppmurad kreatursstig löper genan området.

Målsättning: Hävdas som slåttermark med ett m el m glest lövträdsskikt.

Engångsåtgärder: Alla granar samt några av tallarna avverkas.

Underhållsåtgärder: Slåtter.

Skötselområde 2

Beskrivning: Rasbrant med lövträd och buskar, bl a björk, ek, hassel och olvon. I nedre delen växer piprör rikligt, i övrigt domineras vegetationen av andra gräs samt massor, ormbunkar och ställvis ris. Floran innehåller bl a trolldruva och ängsfräken.

Målsättning: Behålls som busk- och lövträdsbevuxen brant.

Engångsåtgärder: Barrträden avverkas.

Underhållsåtgärder: Slåtter på lämpliga ytor. Kontinuerlig förnygring av busk- och trädskiktet.

Skötselområde 3

Beskrivning: Rasbrant med starkt slutet trädskikt av gran och ek. Utarmad flora.

Målsättning: Överförs till slåttermark med ett glest lövträdsskikt.

Engångsåtgärder: Avverkning av samtliga barrträd och utglesning av lövträden.

Underhållsåtgärder: Slåtter.

Skötselområde 4

- Beskrivning: Blockig nordsluttning med friställda yngre lövträd, bl a en vidkronig ek och några körsbärsträd, samt slybildning. Huvudsakligen risvegetation.
- Målsättning: Överförs till slåttermark under gles lövträdsskärm.
- Engångsåtgärder: Utglesning i trädskiktet, dock sparas bl a eken och körsbärsträden.
- Underhållsåtgärder: Slåtter.

Skötselområde 5

- Beskrivning: Stenbundet område med fägata, busk- och trädfritt. Gräs- och örtvegetation med bl a krussilja, sötvedel och stor fetknopp.
- Målsättning: Fägatan underhålls.
- Engångsåtgärder: -
- Underhållsåtgärder: Lämpliga ytor slås, i övrigt buskröjning. Stenmurarna underhålls.

Skötselområde 6

- Beskrivning: Busk- och trädfri slåttermad med intressat flora. Bl a förekommer slåtterblomma, gräsull och knagglestarr. Kärret är delvis igenväxt med bladvass och älgört.
- Målsättning: Hävdas som slåttermark.
- Engångsåtgärd: Slåtter två gånger per år tills bladvass och älggräs är eliminerade.
- Underhållsåtgärder: Slåtter senast 20 juli.

Skötselområde 7

- Beskrivning: Del av åker som på grund av försumpning inte längre brukas.
- Målsättning: Behållas som åker eller överförs till slåttermark.
- Engångsåtgärder: -
- Underhållsåtgärder: Åkerbruk eller slåtter.

Skötselområde 8

- Beskrivning: Terrängsvacka, tidvid vattenfylld, Glest trädskikt av asp och björk.

Målsättning: Behålls i ungefär nuvarande skick. Tillåts inte växa igen.

Engångsåtgärder: Trädskiktet utglesas.

Underhållsåtgärder: Kontinuerlig utglesning av busk- och trädskiktet. Slätter på åtgärder lämpliga ytor.

Skötselområde 9

Beskrivning: Bergbrant med trädskikt av fr.a ek och några tallar. Risvegetation i östra delen, i övrigt intressantare flora med bl a backvicker, bergmynta och blåsippa.

Målsättning: Behålls som glest lövträdsbevuxen brant, där lämpliga delar hävdas med slätter.

Engångsåtgärder: Viss utglesning i trädskiktet. I första hand avlägsnas tallarna.

Underhållsåtgärder: Slätter på lämpliga ytor.

Skötselområde 10 (a - e)

Beskrivning:

- a. Åker som delas av ett öppet dike. Utnyttjas som betesmark.
- b. Backe med spridda lövträd: ek, asp, björk, rönn m fl.
- c. Öppen, stenbunden gräsmark, före detta betes- eller slåttermark.
- d. Nyröjd skogsmark.
- e. Åker som inte längre hävdas.

Målsättning: Hela området hävdas som betesmark med spridda lövträd i sluttningarna (fr.a. 10b).

Engångsåtgärder: Stängsel mellan 10a och 10c avlägsnas; i övrigt flyttas stängslen så att hela anrådet kommer att betas. I öster bör stängslet placeras så nära bergbranten som möjligt. Viss slätter och slyröjning i 10c och 10d tills grässvålen stabiliserats.

Underhållsåtgärder: Bete. Slyröjning vid behov.

Skötselområde 11 (a - b)

Beskrivning:

- a. Bergbrant med ek, asp och björk samt barrträd. Varierat fältskikt, ställvis örtrikt med bl a blåsippa, trolldruva och, fr.a. i söder, vippärt.
- b. Botaniskt rikare bergbrant med fr.a. lövvegetation: ek, hassel, olvon etc. Bland kärlväxterna finns bl a bergmynta, trolldruva, bergjohannesört och skavfräken.

Målsättning: Behålls som lövträdsbevuxna branter.

Engångsåtgärder: Barrträd avverkas.

Underhållsåtgärder: Inträngande barrträd avlägsnas successivt.

Skötselområde 12

Beskrivning: Storblockig ravin med varierat trädsikt av bl a björk, al och gran samt en del olvon och hassel. Ymnig och rik mossvegetation bl a finns arterna Neckera crispa och Schistostega pennata. Intressant kärlväxtflora med bl a hässlebrodd, lundvete, desmeknopp, gullpudra och lundbräsma.

Målsättning: Floran skyddas. Skogsbruk får bedrivas, dock med iakttagande av de allmänna bestämmelserna för reservatet samt de allmänna skötselanvisningarna. Täta barrträdsplanteringar som utarmar floran får ej förekomma i området.

Åtgärder: -

Skötselområde 13

Beskrivning: Bergbrant med blandskog av fr. a. ek och gran. Den talldominerade skogen ovan branten ger en tilltalande landskapsbild. Fältskiktet i området är svagt utvecklat och floran trivial.

Målsättning: Överförs till ekdominerad skog. Ovan branten behålls en bård med tallskog.

Engångsåtgärder: Barrträd nedom branten avverkas.

Underhållsåtgärder: Inträngande barrträd nedom branten avlägsnas.

Skötselområde 14 (a—c)

Beskrivning:

- a. Hedskog med fr. a. tall och ek, delvis bergek. Brynsskogen mot åkermarken i söder består av björk och en del rönn, brakved, asp etc. I fr. a. de nedre delarna är floran intressant och innehåller bl a vippärt, backvicker, trollsmultron, bergmynta och bergjohannesört. I området finns flera relikta åkrar som det kan bli aktuellt att restaurera.
- b. Bergsluttning ned fr.a. tall och ek. Vid bergroten finns bl a backvicker, bergmynta, kungsmynta och spärriasta; i övriga delar är risvegetation och lavklädda hållmarker dominerande.
- c. Barrskog, i norra delen grandominerad.

Målsättning Skogsområdenas vegetation och flora skyddas mot allvarligare ingrepp. Skogen får skötas enligt markägarens önskemål med iakttagande av de allmänna skötselanvisningarna och bestämmelserna för reservatet.

Åtgärder -

Skötselområde 15 (a—o)

Beskrivning:

a—n. 14 st mycket små och svårbrukade åker lappar som ligger insprängda i slåttermarken.

o. smal och långsträckt åker belägen i en markerad terrängsvacka.

Målsättning: Åkrarna brukas enligt traditionella metoder. En lämplig del av arealen används för odling av äldre kulturväxter och utrotningshotade ogräs.

Åtgärder: Odling efter de principer som meddelats under allmänna anvisningar.

Skötselområde 16 (a-b)

Beskrivning:

a. Större åker, varav en del faller utanför reservatet.

b. Åker belägen intill gårdsbebyggelsen i reservatet.

Målsättning: Åkerbruk.

Åtgärder: Åkerbruk på det sätt som markägaren önskar.

3.4 Åtgärdsplan för sociala anordningar

Parkeringsplats för 5 - 10 bilar iordningställs vid vägen Horla-Kärtared (se bilaga).

Stigen mellan parkeringsplatsen och reservatet röjs fri från buskar och sly och utmärks i enlighet med naturvårdsverkets anvisningar.

Soptunna placeras vid parkeringsplatsen. Tömning ombesörjes av kommunen.

Informationstavla med utförlig text placeras i anslutning till parkeringsplatsen.

Förvaltaren har ansvaret för åtgärdernas genomförande och för att erforderliga avtal träffas.

3.5 Ekonomisk plan

Totalkostnad för naturvårds förvaltningen:

Engångsåtgärder

Engångsåtgärderna bör till stor del kunna utföras som beredskapsarbeten.